

Mariola Irzyniec

Problem przystosowania dzieci z rodzin niepełnych do środowiska przedszkolnego

Chowanna 1-2, 72-78

1996

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 1996	R. XXXVIII (XLIX)	T. 1—2 (6—7)	s. 72—78
------------	--	---------------	----------------------	-----------------	----------

Mariola IRZYNIEC

Problem przystosowania dzieci z rodzin niepełnych do środowiska przedszkolnego

Od najdawniejszych czasów małe dzieci wychowywały się w rodzinie. Spośród naturalnych środowisk wychowawczych rodzina ma szczególne znaczenie dla rozwoju i wychowania młodego pokolenia, gdyż właśnie tutaj dokonuje się podstawowy proces wychowania dziecka, wprowadzania go w krąg kontaktów społecznych.

Wpływy rodziny na dziecko są systematyczne, ciągłe i różnorodne. Szczególnie ważne są oddziaływania rodziny na dziecko we wczesnych latach jego życia (Hurlock, 1961; Ziemska, red., 1979; Spionek, 1973; Kowalski, 1974), gdyż właśnie wtedy kształtują się postawy i zachowania społeczne, jak również zdolności przystosowawcze do środowiska pozarodzinnego. Doświadczenia zdobywane przez małe dziecko w rodzinie z jednej strony wpływają na jego aktualne zachowanie, z drugiej zaś — warunkują jego dalszy rozwój oraz ukierunkowują późniejsze zainteresowania, postawy i działalność (Włodarski, 1975).

W procesie rozwoju społecznego rodzina jako grupa społeczna ulega procesom dezintegracji. Zanikają niektóre dawne jej funkcje. Niezależnie jednak od przemian, jakie zaszły w rodzinie, jej podstawowa funkcja — funkcja wychowawcza — nie utraciła swego elementarnego znaczenia, szczególnie w pierwszych latach życia dziecka. Jednak przemodelowanie funkcji rodziny, zwłaszcza zmiana roli kobiety pracującej zawodowo prowadzą do upowszechniania różnych form instytucjonalnego wychowania dzieci.

Jedną z instytucji opiekuńczo-wychowawczych dla małego dziecka jest przedszkole. Za jego upowszechnieniem przemawiają z jednej strony potrzeby społeczeństwa i współczesnej rodziny, z drugiej zaś — potrzeby samego dziecka, zwłaszcza powyżej czwartego roku życia, kiedy to przedszkole jako instytucja wychowania zbiorowego uzupełnia wychowanie w rodzinie oraz przygotowuje dziecko do nauki w szkole. Poza tym spełnia ono inne ważne zadania i funkcje. Prowadzi działalność pedagogiczną i dydaktyczną. Działalność pedagogiczna, mająca na celu wszechstronne wychowanie dzieci i przygotowanie do szkoły, polega na pobudzaniu i kierowaniu ich aktywnością. Działalność dydaktyczna zaś obejmuje proces kierowania uczeniem się przez dzieci w różnych sytuacjach i okolicznościach, z uwzględnieniem pracy nad przygotowaniem dziecka do podjęcia nauki w szkole. Obok wymienionych funkcji bardzo istotnymi zadaniami przedszkola są również: wyrównywanie braków rozwojowych tych dzieci, które okres przedszkolny spędzają w mniej sprzyjających warunkach wychowania rodzinnego, usuwanie lub łagodzenie stwierdzonych zaburzeń.

Jak to wynika z zadań i funkcji przedszkola, odgrywa ono doniosłą rolę w zakresie stymulacji rozwoju dziecka. Aby jednak mogło wypełniać swą stymulacyjną funkcję, konieczne jest dobre przystosowanie dziecka do tego środowiska. Praktyka wykazuje, że dzieci, które zaczynają uczęszczać do przedszkola, różnią się między sobą poziomem zdolności przystosowawczych. Niektóre mają poważne trudności z przystosowaniem się do nowego środowiska. Trudnościom tym nierzadko mogą towarzyszyć różne objawy zaburzeń w reakcjach i zachowaniu, co z kolei może stanowić poważne zagrożenie dla dalszego rozwoju dziecka. Należałoby się zatem zastanowić, od czego zależą zdolności przystosowawcze małego dziecka, jak należy rozumieć pojęcie przystosowania do przedszkola.

Pojęcie przystosowania używane jest obecnie przez przedstawicieli różnych nauk: biologii, socjologii, psychologii i medycyny. W najogólniejszym znaczeniu przystosowanie odnosi się do relacji, jakie zachodzą między jednostką a środowiskiem jej życia. Po przeanalizowaniu różnych koncepcji przystosowania została przyjęta tutaj definicja G. Sochaczewskiej. Według tej autorki „wyrazem dobrego przystosowania małego dziecka do przedszkola jest umiejętność zaspokajania na terenie tego środowiska potrzeb własnych (subiektywny aspekt przystosowania) oraz zdolność do spełniania stawianych mu wymagań (aspekt obiektywny)” (Sochaczewska, 1982).

Wśród czynników oddziałujących na zdolności przystosowawcze dziecka niewątpliwie dużą rolę odgrywają wpływy środowiska rodzinnego. Nie w każdej jednak rodzinie dziecko ma prawidłowe warunki rozwoju. Zakłócenia w funkcjonowaniu rodziny mogą prowadzić do różnorodnych zaburzeń w rozwoju dziecka, które przejawiają się brakiem równowagi emocjonalnej oraz trudnościami w przystosowaniu się do środowiska pozarodzinnego.

Na podstawie szczegółowych badań empirycznych stwierdzono, że istnieje zbieżność między niekorzystnym układem warunków domowych, takich jak: konflikty w rodzinie, ciężkie, przewlekłe choroby, zaburzenia psychiczne rodziców, rodzina niepełna, a występowaniem u dziecka różnych nieprawidłowości w kontaktach społecznych i rozwoju uczuciowym (Lis, 1979).

Liczni badacze podkreślają, że każdy z członków rodziny wywiera inny wpływ na dziecko. Znaczenie poszczególnych osób jest względne i zależy od udziału w zaspokajaniu potrzeb dziecka. Z tego względu najczęściej dominującą rolę odgrywa matka (zwłaszcza w pierwszych latach życia dziecka). W miarę rozwoju dziecko obok miłości matczynej coraz częściej poszukuje miłości ojcowskiej. W literaturze niewiele jest jednak informacji na temat znaczenia miłości ojca dla rozwoju dziecka. Dobry i kochany przez dziecko ojciec wpływa na prawidłowy rozwój dziecka i to we wszystkich jego sferach (Rembowski, 1978). Czy zatem brak ojca w rodzinie oraz styl wychowania stosowany wobec dziecka w rodzinie niepełnej warunkują jego przystosowanie do środowiska przedszkolnego? Duże znaczenie tego problemu zdecydowało o podjęciu badań w celu uzyskania odpowiedzi na powyższe pytania.

Osoby badane i organizacja badań

Przedmiotem badań były dzieci uczęszczające do przedszkoli na terenie województwa katowickiego. Badania prowadzono w dwóch grupach. Do grupy pierwszej, eksperymentalnej zaliczono dzieci z rodzin niepełnych (wychowywane przez samotne matki), do grupy drugiej, kontrolnej włączono dzieci z rodzin pełnych. W grupie eksperymentalnej znalazło się 30 osób, w grupie kontrolnej — 20 osób.

Następnie badano dzieci z obu wyodrębnionych grup. Kwestionariusz wypełniali nauczyciele przedszkolni, którzy byli wychowawcami badanych dzieci. Nauczyciele umożliwili również nawiązanie kontaktu z rodzicami dzieci, którzy zostali poproszeni o wypełnienie testu stylu wychowania.

Opis metod badawczych

Zastosowano następujące metody: Kwestionariusz CBI oraz Test Stylu Wychowania w opracowaniu E. Littmanna i E. Kasielke (tłum. Z. Marten). Autorami Kwestionariusza Zachowania się Dziecka w Przedszkolu i Szkole

w wersji oryginalnej są Earl S. Schaefer oraz May Aaronson. W obecnych badaniach stosowano polską wersję tego kwestionariusza opracowaną przez J. Rembowskiego.

Kwestionariusz dotyczy 60 cech jawnego zachowania się dziecka w grupie rówieśników. Poszczególne cechy tworzą łącznie 12 skal. Są to następujące skale: 1 — ekspresja słowna, 2 — nadrucliwość, 3 — życzliwość, 4 — od-suwanie się społeczne, 5 — wytrwałość, 6 — nerwowość, 7 — roztargnienie, 8 — towarzyskość, 9 — taktowne zachowanie się, 10 — zażenowanie, 11 — koncentracja uwagi i myśli, 12 — zawziętość. Skale o numeracji nieparzystej dotyczą pozytywnych, a skale o numeracji parzystej negatywnych cech zachowania się. Poszczególne skale można łączyć ze sobą, dzięki czemu uzyskuje się trzy główne wymiary: (1) ekstrawersja — introwersja; (2) miłość — nienawiść; (3) pozytywne — negatywne nastawienie w zachowaniu się.

Każda z 60 cech jawnego zachowania się może mieć u danego dziecka różny stopień nasilenia. Wyraża się to za pomocą wskaźnika liczbowego od 1 do 4. Ogólny stopień przystosowania dziecka do przedszkola określono jako sumę punktów uzyskanych przez dziecko w obrębie wszystkich skal i wymiarów kwestionariusza. W każdym wymiarze może ono uzyskać od +30 do -30 punktów. Wynik ogólny waha się zatem w granicach od +90 do -90 punktów.

Test Stylu Wychowania opracowany został przez E. Littmanna i E. Kasielke. Test zawiera 53 pytania dla rodziców oraz trzy możliwe odpowiedzi: „a”, „b”, „c”. Za każdą odpowiedź „a” (tak) liczy się 2 punkty, za odpowiedź „b” (nie wiem) — 1 punkt, za odpowiedź „c” (nie zgadza się) — 0 punktów. Punkty sumowane są w następujące skale:

- skala 1 — autokratyczny styl wychowania,
- skala 2 — łagodność i pobłażliwość w wychowaniu,
- skala 3 — styl nadopiekuńczo-lękowy,
- skala 4 — styl kontrolujący zachowanie się dziecka,
- skala 5 — nie kontrolowana stymulacja,
- skala 6 — dystans emocjonalny wobec dziecka,
- skala 7 — rygoryzm — surowość,
- skala 8 — wychowanie za pomocą środków materialnych,
- skala 9 — gotowość do karania fizycznego.

Wyniki niniejszych skal sumowane są w obrębie dwóch czynników:

I — autokratyzm — wrogość, II — łagodność — wyrozumiałość. Czynniki te stanowią odpowiedniki dwóch przeciwstawnych stylów wychowania (stylu autokratycznego i stylu łagodnego).

Wyniki badań

Na podstawie badań przy użyciu Kwestionariusza CBI dotyczącego przystosowania społecznego dzieci do środowiska przedszkolnego ustalono:

- Dzieci z obu badanych grup różnią się między sobą poziomem przystosowania. W grupie 30 dzieci z rodzin niepełnych zanotowano: 9 dzieci było „dobrze przystosowanych”, 13 dzieci „nie sprawiało istotnych trudności”, 6 dzieci miało „podkliniczne zaburzenia”, 2 zaś wykazywało „kliniczne zaburzenia”. W grupie dzieci z rodzin pełnych tylko 1 dziecko uznano za „klinicznie zaburzone”. W tej grupie „podklinicznie zaburzonych” było 7 dzieci, dzieci „nie sprawiających istotnych trudności — 6, tyle samo „dobrze przystosowanych”.

Analizę statystyczną średnich wyników Kwestionariusza CBI przeprowadzono według testu dla dwóch średnich z małych prób (Miller, red., 1978). Różnica w poziomie przystosowania okazała się istotna statystycznie.

- Ogólny średni stopień przystosowania dzieci do przedszkola w grupie eksperymentalnej i kontrolnej wynosił odpowiednio: 16,02 i 8,8 punktu (wartości średnie). Różnica między badanymi grupami sięga 7,22 punktu na korzyść grupy eksperymentalnej.
- W zakresie poszczególnych skal odzwierciedlających jawne zachowanie się dzieci w przedszkolu stwierdzono różnicę pomiędzy dziećmi z obu badanych grup w obrębie skali 4 (odsuwanie się) i 7 (roztargnienie). W tych skalach dzieci z grupy eksperymentalnej uzyskały mniejszą liczbę punktów.

Po przeprowadzeniu badań za pomocą testu stylu wychowania stwierdzono:

- w grupie eksperymentalnej u 19 osób (63,33%) zanotowano autokratyczny styl wychowania, u 11 osób (36,67%) — styl łagodny,
- w grupie kontrolnej styl autokratyczny występował u 10 osób, (50%) i również u 10 osób (50%) stwierdzono styl łagodny,
- różnica między obiema grupami dotycząca stylu autokratycznego jest większa niż w przypadku stylu łagodnego.

Przeprowadzono ocenę tej różnicy według testu *chi* kwadrat z poprawką Yatesa. Uzyskane wyniki okazały się nieistotne statystycznie.

Podsumowanie wyników badań i wnioski

Celem pracy było stwierdzenie, jakie czynniki tkwiące w środowisku domowym dziecka warunkują jego przystosowanie do przedszkola, przy

czym szczególną uwagę zwrócono na takie cechy środowiska rodzinnego, jak: rodzina niepełna oraz styl wychowania stosowany wobec dziecka.

Wybór zadań badawczych wynikał z luk w dotychczasowej wiedzy. Wśród istniejących prac dotyczących zdolności przystosowawczych dziecka można znaleźć różne, traktujące o przystosowaniu dziecka do szkoły. Jednakże problem adaptacji dziecka do przedszkola poruszano marginesowo, a formułowane wnioski nie są poparte dowodami empirycznymi. W chwili obecnej duża liczba dzieci korzysta z placówek wychowania przedszkolnego, wśród nich zaś jest wiele takich, które wykazują trudności w przystosowaniu się do tego środowiska.

Na podstawie literatury uznano, że dobre przystosowanie społeczne oznacza taki poziom regulacji stosunków z otoczeniem, który zapewnia zaspokojenie własnych potrzeb psychospołecznych, jak również umożliwia spełnienie wymagań stawianych przez środowisko. U dziecka źle przystosowanego występują zakłócenia w obrębie jednej lub obu form regulacji stosunków ze środowiskiem.

W związku z celem pracy przyjęto następującą hipotezę: przystosowanie dziecka do przedszkola uwarunkowane jest strukturą rodziny oraz stylem wychowania stosowanym wobec niego w rodzinie.

Stosując Kwestionariusz CBI, weryfikowano pierwszą część hipotezy. Ustalono, że ogólny stopień przystosowania dzieci do przedszkola zarówno w grupie eksperymentalnej, jak i kontrolnej nie różni się w sposób istotny. Pierwsza część hipotezy zatem nie potwierdziła się.

Rozważania dotyczące wpływu systemu wychowawczego na przystosowanie dziecka do przedszkola doprowadziły do wniosku, że nie zaznacza się wyraźny związek pomiędzy przystosowaniem a systemem wychowawczym stosowanym wobec dziecka w rodzinie. Nie potwierdziła się zatem również druga część hipotezy.

Jednocześnie stwierdzono różnicę pomiędzy badanymi dziećmi. Różnica ta dotyczyła zachowania się dzieci w obrębie skali 4 (odsuwanie się społeczne) i 7 (roztargnienie) Kwestionariusza CBI. Dzieci z grupy eksperymentalnej uzyskały w tych skalach mniejszą liczbę punktów, co może wskazywać, że łatwiej nawiązują one kontakty społeczne z rówieśnikami oraz są mniej roztargnione.

Problem przystosowania dzieci do przedszkola jest niewątpliwie bardzo istotny zarówno z punktu widzenia teorii, jak i praktyki. Uzyskane zaś w efekcie przeprowadzonych badań wyniki mogą stanowić wskazówkę do podjęcia szerszych i bardziej pogłębionych badań związanych z tym zagadnieniem.

Bibliografia

- Brzezińska A., Burtowy M., 1985: *Psychopedagogiczne problemy edukacji przedszkolnej*. Poznań, Uniwersytet im A. Mickiewicza.
- Dmochowska M., Dunin-Wąsowicz M., 1978: *Wychowanie w rodzinie i w przedszkolu*. Warszawa, WSiP.
- Dobrowolska J., 1978: *Rodzina w świetle psychologii*. „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 9.
- Kozak S., 1986: *Sieroctwo społeczne*. Warszawa, PWN.
- Lubomirska K., 1994: *Przedszkole, rzeczywistość i szansa*. Warszawa.
- Marten Z., 1989: *Test Stylu Wychowania w opracowaniu E. Littmanna i E. Kasielke*. Katowice. [Maszynopis nie publikowany, Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Katedra Psychologii Klinicznej].
- Miller T., red., 1978: *Elementy statystyki medycznej*.
- Przetacznikowa M., Kaiser J., 1972: *Czynniki emocjonalne i społeczne w rozwoju przystosowania człowieka do środowiska*. W: *Czynniki rozwoju osobowości*. Red. N. Wolański. Warszawa, PWN.
- Przetacznikowa M., 1977: *Wiek przedszkolny*. W: *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Red. M. Żebrowska. Warszawa, PWN.
- Rembowski J., 1978: *Rodzina w świetle psychologii*. Warszawa, WSiP.
- Sochaczewska G., 1986: *Środowiskowo-wychowawcze uwarunkowania procesu adaptacji dzieci 3—4-letnich do przedszkola*. W: *Materiały do nauczania psychologii*. Red. L. Wołoszynowa. S. II. T. 9. Warszawa, PWN.
- Zaborowski Z., 1969: *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*. Warszawa, PWN.
- Ziemska M., red., 1979: *Rodzina i dziecko*. Warszawa, PWN.